

JANA NECHUTOVÁ

EX FIDELI VETERUM SCRIPTURA

Přínosem Milana Kopeckého k poznání staré české i českolatinské literatury jsou nikoli na posledním místě jeho studie týkající se světského básnictví, především tzv. žakovské poezie. Latinská mediévistika mu vděčí především za jeho celkové vydavatelské zpřístupnění treboňských zápisů této poezie, pořízených Oldřichem Křížem z Telče. Ve svém edičním zpracování ji prof. Kopecký uveřejnil spolu s překlady Rudolfa Mertlíka v publikaci *Zbav mě mé tesknosti* (Brno, Blok 1985) a zasloužil se tak spolu s Juliem Feifalíkem, Janem Vilíkovským a s našimi současníky Anežkou Vidmanovou a Josefem Tříškou o poznání tohoto dodnes atraktivního žánru středolatinšského písemnictví. Ve stopách těchto editorů a vzhledem k jubilejní příležitosti zejména ve stopách kol. Kopeckého přináším v následujícím textu latinský text dvou donedávna nepublikovaných¹ skladeb z petrohradského rukopisu a pokus o jejich český překlad.²

Ruská národní knihovna (Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, National Library of Russia) má ve své sbírce latinských rukopisů pod signaturou Lat. Q 14. N. 11 nevelký papírový konvolut o 19 foliích³, jež v 18. stol. jeho ruský majitel Petr

¹ Kritickou edici skladeb a komentář k jejich textu jsem publikovala v aktech vídeňské konference *Dulce melos* (listopad 2004), pro lepší zpřístupnění v domácím prostředí otiskuji originální latinské znění veršů zde.

² Mluvím-li o „pokusu“, má to svůj dobrý důvod. Čím více se středolatinšskou světskou poezií zabývám, zejména v seminářích se svými studenty, tím více nahlížím, že všechny převody těchto výtvorů do češtiny (ostatně do jakéhokoli jazyka) musí nutně zůstat nepřesné, nemožno vystihnout dobové narážky nejrůznějšího druhu (někdy jim ani neporozumíme a dokonce je nerozeznáme), při snaze o zachování rytmu a rýmu se z textu mnoho podstatného nutně ztratí. Překlady by měly vždy doprovázet zevrubné komentáře (ty ovšem rozhodně nebudou zajímat širší čtenářskou obec, již jsou překlady určeny především). Co se týče komentáře k našim dvěma skladbám, odkazují na svou německou stať (viz předchozí pozn.).

³ Čítáme-li jen folia s textem. O. Dobiasch-Rozdestvenskaja, která rukopis poprvé popsala a vydala některé jeho položky, uvádí 20 ff. a pět dodatečně vevázaných listů bez textu: *Analecta mediae aevi*, Fasc. I. editus curante O. Dobiaš-Roždestvensky, *Sredněvěkovje v rukopisach publičnoj biblioteky*, vypusk 1, Leningrad 1925 (dále jen: *Analecta*). – Při tomto popisu se mohou opřít pouze o údaje této autorky, protože sama mám k dispozici pouze kopii sborníku. Za její laskavé poskytnutí děkuji Ruské národní knihovně, St.-Pěťeburg, za zprostředkování kolegyni prof. Danuši Kšicové.

Dubrovski⁴ označil na titulním listu nadpisem *Miseria clericorum et alia carmina – autographum XVmi saeculi*. Údaj vodotisku (1396) poskytuje terminus a quo.⁵

Sborník obsahuje několik kusů tzv. vagantské poezie, v některých případech zapsaných i jinde, varianty známých a po celé tehdejší Evropě rozšířených skladeb (*Consultatio clericorum, Confessio Archipoetae, Utar contra vicia*), sbírku příslovečných výroků slavných mužů, a několik dalších, dosud přesně neidentifikovaných položek. Na posledních foliích čteme zatím neidentifikované novelistické vyprávění, zápisy končí na f. 19r invokací Panny Marie a Boha Otce: mariánská invokace je česká (*Panno mila Maria, bud' milostiva*), což je jen jeden z důvodů, jímž se tento rukopis hlásí k české provenienci.

Hned na prvních foliích (1r-2v) čteme skladbu, podle níž byl v novověku nazván celý sborník – *Miseria clericorum* – s incipitem *Videant qui nutriunt* (Walther Initia⁶ 20307), která se kromě v petrohradském rukopise dochovala v Praze a u níž se uvažuje o souvislosti s českým sporem *Podkoní a žák*.⁷ Zde se hodláme zabývat druhým veršovaným celkem, dochovaným v tomto rukopise na ff. 10r-12v, u něhož lze vznik v českém prostředí celkem snadno prokázat. Incipit je *Ex fidei veterum scriptura cognovi* (Walther Initia⁶ 5984), verše čteme mimo petrohradský zápis v rukopise Cambridge, Mass., Harvard College Library, Ms lat 237, f. 20v-22v. Odtud je otisk a připsal (na základě rukopisného údaje) Vlachníkovi z Weitmile Jaroslav V. Polc.⁸ Jak skladba *Videant* tak naše verše jsou rytmické, jejich útvarem je čtyřveršová vagantská strofa s tirádovým rýmem (aaaa).

Verše *Ex fidei veterum* jsou na f. 10r uvedeny nadpisem *De vino et ydolis carmina*, na první pohled bychom je tedy mohli řadit buď k pijáckým skladbám nebo k tzv. satiricko-moralistním výtvorům. Uvidíme, že obojí zařazení odpovídá skutečnosti, neboť před sebou máme skladby dvě. Jak prozrazuje plurál v titulku („carmina“), domníval se písař, že opisuje nikoli jednu, ale více básní či písní, jmenovitě čtyři, což naznačil iniciálami. Olga Dobiasch-Rozdestvenskaja má vše za jediný celek s incipitem *Ex fidei veterum* a explicitem *hunc visu iocundo*, jejího názoru se přidržuje Walther v soupisu incipitů, jako s jedinou skladbou pracuje s tímto textem také Jan Vilikovský a Jaroslav Polc.⁹ – Větší iniciálou začíná písař mj. 24. strofu celého zápisu. V tomto případě se zřejmě nemýlil, domníval-li se, že slovy *Primus vini inventor* začíná nová skladba. Je tomu tedy tak, že v tex-

⁴ Dole na f. 1r čteme touže rukou 18. století údaj „Ex Musaeo Petri Dubrowsky“.

⁵ *Analecta*, 20, pozn. 1.

⁶ Hans Walther, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris Latinorum*, Göttingen 1959.

⁷ Má edice skladby *Videant qui nutriunt* vychází v roce 2005 v časopise *Česká literatura*, rozbor veršů přináší sborník FFMU (2005) k životnímu jubileu prof. Marie Krčmové (stať s titulem *Jan Vilikovský, Josef Hrabák, žák a podkoní*). Překlad Rudolfa Mertlíka ve sbírce *Písně žáků darebáků*, Praha 1970, 108-119, znovu v publikaci A. Vidmanová, *Sestra Múza*, Praha 1990, 425-432.

⁸ J. V. Polc, *Vlachník z Weitmile*, in: *Česká církev v dějinách*, Praha 1999, s. 161–165 (původně *Český časopis historický* 94, 1996, s. 339–353).

⁹ Jan Vilikovský, *Latinská poesie žákovská v Čechách*, Bratislava 1932, s. 134.

tu s incipitem „Ex fideli veterum“, o němž Olga Dobiasch-Rozdestveskaja i Jan Vilikovský mluvili jako o jedné skladbě, máme před sebou skladby dvě: první z nich končí svou 23. strofou, 91. veršem, tedy explicitem *expectet cottidie, ut dicit Maternus*, druhá má incipit *Primus vini dicitur*. Skladba se vyznačuje odlišným tónem od předchozího textu. Ten můžeme řadit ke skladbám moralistně-satirickým, zatímco pasáž se začátkem *Primus vini dicitur* má ráz písně pijácké.

De vino et ydolis*

1. **Ex fideli veterum** scriptura cognovi
quod illis temporibus, quibus deo Iovi
ymmolabat populus, ymmo sepe bovi
offerendo victimam vervecis, vel ovi,
2. primus in Assyria Belus tunc regnabat 5
Ninum habens filium, quem multum amabat,
pro decore regio dona multa dabat,
variis dominiis solus imperabat.
3. Amorem consimilem filius rependit 10
patri, quod post obitum ipsius ostendit,
approbare potest hoc, qui bene perpendit,
quantus amor incliti cor nati accendit.
4. Hic fecit ymaginem quandam preparari
ad similitudinem patris sui cari,
auro, gemmis variis ipsam adornari, 15
fecit et ab subditis suis adorari,
5. ipseque cottidie hanc venerabatur,
ex eius intuitu multum letabatur,
nam quod per hoc gentibus responsum dabatur,
demonum astucia, ut Scriptura fatur. 20
6. Exemplo consimili Perse atque Medi
coluerunt ydola surdi velud aedi,
deorum consilio bellis atque caedi
submittentes corpora sua ut veredi.
7. Omnis demum nacio ydolum colebat, 25
vitulum conflatilem sibi faciebat,

* Znění sladeb podávám podle petrohradského rukopisu, na sporných místech přihlížím k textu vydanému Jaroslavem Polcem (viz výše pozn. 8).

thaurum vel arietem pro deo habebat,
in honoremque sui vota exsolvebat.

8. Procedente tempore multi dii fuerunt,
quo gentiles propriis protunc vocaverunt 30
nominibus, et eis sic ymolaverunt
filios et filias, sicque perierunt.

9. Sed postquam de Virgine nasci est dignatus
ille mundi Conditor, pro salute datus 35
mundo et hominibus, qui semper paratus
homini est parcere, dummodo sit gratus,

10. omnia tunc ydola prorsus corruerunt,
et ab isdem demones mox evanuerunt,
sed cultores, proch dolor, post se relinquerunt,
quorum patres antea false deceperunt. 40

11. Et dum ewangelica veritas illuxit,
a cultura demonum Dominus reduxit
cristianum populum fidemque instruxit
(lamentis quam plurimis Demon de hoc luxit).

12. Et sic de gentilibus fecit cristianos, 45
de ipsorum cordibus extirpans prophanos
deos, quos inutiles, surdos atque vanos
sensit, et expertus est sicut arrianos.

13. Solum Deum omnium se coli mandavit,
celi, terre dominum sese appellavit, 50
fidemque catholicam in petra firmavit,
et matrem ecclesiam genti deputavit.

14. Huius ad imperium quisque cristianus
masculus, muliercula, vetula et anus 55
ipsum solum colere studet, ut Brandanus,
qui servivit domino, usque foret canus.

15. Et licet fideliter sibi sua sponte
quilibet deserviat, a quo ut de fonte
omnis virtus provenit, qui et leta fronte
servientes collocat in preclaro monte, 60

16. est tamen et alius Bachus nuncupatus,
inter gentes seculi nimis exaltatus,
hunc in omni tempore clerus increassatus
et vulgaris populus colit inpinguatus:

17. hic per orbem colitur nunc indifferenter, 65
quidquid bibunt homines, suffert pacienter.
Interdum conqueritur stomachus et venter,
in quorum ergastulo residet potenter.

18. Hunc non solum homines laudant cristiani,
gentiles et Iudei, sed et arriani, 70
Ungari, Ythalici, Gethi et Campani,
et hii, qui pro gloria laborant inani.

19. Nusquam vidi feminam, masculum aut marem,
quin affectum habeat ad hunc singularem,
et si omnes dicerem, modicum errarem, 75
nec habet imperium ex hiis par in parem.

20. Modica si fuerit nebula de mane
ante ortum diei et sonum campanae,
haurit vinum optimum et offam de pane,
et sic ad ecclesiam vadit multum plane. 80

21. Ut per diem sepcies David summo Deo
decantavit gloriam magno cum tropheo,
sic et hiis temporibus lyram cum Orpheo
Bachi tangunt homines absque Zebedeo.

22. Nobilis apostolus vicibus centenis 85
incurvabat genua per diem, nec venis
parcere hic voluit, sed adhuc ne paenis
infernus subiaceat binis vel undenis,

23. sed ducentis vicibus populus modernus
Bacho flectit genua, nam amor internus 90
ipsum ad hoc allicit, licet hunc Avernus
expectet cottidie, ut dicit Maternus.

* * *

1. (24.) **Primus vini dicitur** fuisse inventor
Larus, hiis partibus eius est precentor

quidam parvus presbiter, et eius conventor,
qui olym in Chomutow extitit succentor.

- 2.** (25.) Per barbam cognoscitur hyrcus inter greges, 5
sicut inter populum per coronam reges:
tales in Bohemia condite sunt leges,
quod qui bene biberit, pululat ut seges.
- 3.** (26.) Moncium artifices peccant multum vere,
quod argento nimium applicant de ere, 10
tucius hiis fieret, si scivissent nere
vel sua continue peccata deflere.
- 4.** (27.) Adhuc multo gravius peccat hic, qui vino
miscet aquam, nisi sit presbiter divino
qui est ministerio deditus omnino, 15
ne hunc Iudex deputet ardenti camino.
- 5.** (28.) In suis Proverbiis recitat Alanus,
qui partim obscurus est, partim vero planus,
consulens presbitero, trepidas ne manus
ex vini frequentia reportet, ut anus, 20
- 6.** (29.) celebrari nupcias facit cum Lyeo
deam magnam Thetidem predicto cum deo;
idem ego consulo nunc Bartholomeo,
ut in hoc conformet se magno Ptolomeo.
- 7.** (30.) Est et alter dominus, nomine sed caret, 25
qui si dictas nupcias viderit, mox aret,
pocius hic feminam desuper palparet
vel in choro requiem defuncto cantaret.
- 8.** (31.) Iste pro clenodio hyrcum super crista
defert, habens modicos nummulos in cista, 30
de mane facundus est, prudens ut iurista,
de sero balbuciens doctus ut artista.
- 9.** (32.) Iste noctem in diem vertere consuevit,
apud multos iste mos extunc inolevit.
Iste Bachi gracia repletus desaevit 35
mox in suos famulos, quod pridem explevit.

10. (33.) Pollet hic consilio, cui vim natura
abstulit, et tamen scit leges atque iura,
et est inter homines felix creatura,
nam rubet, cum biberit, velut assatura. 40

11. (34.) Dicere hic debuit ad horas collectam,
sed linguam non potuit habere perfectam,
credo, conscienciam habuit infectam
Bachi magisterio iuxta suam sectam.

12. (35.) Nec mirum, si omnibus istis dominatur 45
Bachus et in cerebri arce locatur:
nam dum Bacho iuvenis noster pregravatur,
křikání i volání alta voce fatur.

13. (36.) Ego vero gracias Domino refundo,
quando bibunt alii, ego pectus tundo, 50
et avertio oculos cratere rotundo,
nec possum inspicere hunc visu iocundo.

1 V knihách starých autorit, kde se pravda tají,
kdysi jsem se dozvěděl, jak se věci mají:
Jovovi když sloužil svět, lid pohanský býval,
kdy zvířatům za oběť jiná přinášival,

2 tehdy, jak se dočteme, byl asyrským králem
Belus, a ten syna měl, Nina, jemuž málem
z velké lásky otcovské dal by statky všechny
ze své moci královské, on, ten vládce mocný.

3 Láskou stejně velikou syn pak otci splatil:
nejlépe to prokázal, když král žití ztratil –
i my, když to zvážíme, můžem vidět přece,
jak velice miloval Ninus svého otce.

4 Velmi vzácnou sochu proň kázal vyhotovit,
podobiznu otcovu, a pak ji dal zdobit
zlatem, stříbrem, perlami, drahokamy všemi,
poddaným pak poručil klanět se až k zemi.

5 Denně před ní stával rád, také on ji ctíval,
velice se radoval, když se na ni díval;

Písmo dí, že od Dábla tajnou sílu měla,
a tak věštby, proroctví, lidem dávat směla.

6 Stejně tak i Peršané, po nich médští muži,
zatvrzelí berani, modlám tupě slouží,
a když jejich bůžkové k boji pokyn dali,
jako koně pokorně krev svou prolévali.

7 Vlastně všechny národy svoje modly ctily:
jedni býčka zlatého proto vyrobili,
pro jiné zas beran, býk, někdy božstvy byli,
k jejichž počtě oběti lidé přinášeli.

8 Po celý ten dlouhý čas četní bozi byli,
pro které si pohané jména vymyslili.
Dokonce jim nosili i lidské oběti,
vraždili tak – hrozný hřích – svoje vlastní děti.

9 Když se ale narodit ráčil z čisté Panny
slavný světa Stvořitel, ke spasení daný
všemu světu, lidem všem, jenž dá blaho věčné
každému, kdo přijme jej pokorně a vděčně,

10 tehdy všichni bůžkové vzali z své zcela,
z každé modly d'ábelská síla vymizela,
ale z moci Satana jsou tu stále mnozí,
co se jak dřív pohané před modlami plazí.

11 Tak nás evangelia záře osvětila,
pravda Páně od model lidí odvrátila,
naučila křesťany žít jedinou vírou –
Satan hrozně naříká slzami i sírou.

12 Tehdy se z nás pohanů věrní Páně stali,
boží mocí ze srdcí lidských vymizely
všechny modly, bohové: Pravda o nich učí,
že jsou zcela k ničemu, jaloví a hluší.

13 On je Bohem jediným, úcta jenom jemu
patří, Pánu na zemi, Pánu nebeskému.
Skálopevně ustavil víru katolickou,
všem lidem pak nabídl matku – církev římskou.

14 A pod jejím vedením ctí jej každý křesťan
bez ustání, horlivě, jako svatý Brendan,
který Pánu sloužil až do šedého stáří,
tak jej muži, ženy ctí, děti, mladí, staří.

15 Jemu sice přemnozí slouží dobrovolně,
z jeho zdrojů čerpají sílu k ctnosti hojné,
a ač služebníky své objímá a vítá
v nebi, věčném království, kde jim blaho svítá,

16 přece je i jiný pán, bůžek vína, Bakchus,
co ho slaví, velebí, světský lid i klérus:
ve dne v noci k pohanské modloslužbě běží
vypasení laici, sytí, tuční kněží.

17 Celý svět jej dneska ctí, pije k jeho slávě,
ať se pije cokoli – to chce Bakchus právě.
Když je chlastu přespříliš, naříká si tělo,
že střeva a žaludek pití obtížilo.

18 Chválí Bakcha křesťané, chválí ho i Židé,
pohané a kacíři, bludné víry lidé,
Černomořci, Maďaři, Italové jižní,
ze severu právě tak, skromní jako pyšní.

19 Sotva jsem kdy některou ženu, muže viděl,
kdo by Bakcha neměl rád, slabost pro něj neměl.
Ovládá snad celý svět, i to říct se může:
Bakchus lidem panuje, všechny snadno zmůže.

20 Za ranního příšeří, nebe sotva bledne,
zvony ještě neznějí, mlha se už zvedne,
mnich se žene po vínu, sousto chleba shání,
pak vesele pomyslí na modlitby ranní.

21 Slávu Bohu velkému vzdával hudbou David,
se zpěvem jej sedmkrát za den uměl chválit.
Tak i dnes se s Orfeem chápou lidé lyry,
aby – ne jak apoštol – Bakcha oslavili.

22 Zbožný Zebedeus kdys stokrát za den klekal,
nešetřil se: pekelných hrůz se tehdy lekal,
trestů, jež nás čekají a jež dvojnásobně
může hříšník zakusit, desetinásobně,

23 ale lidé současní před Bakchem klekají
za den taky dvěstěkrát, tak jej v lásce mají,
tak mu poctu vzdávají, ač by měli vědět,
že už zítra či snad dnes budou v ohni trpět.

* * *

1 (24) Pro náš kraj prý objevil víno kdysi prvně
Larus; nyní hlásá je, rozšiřuje věrně
kněz maličké postavy s pomocníkem jedním,
který zpíval na kůru v Chomutově předtím.

2 (25) Kozel vládne ve stádu, se svou bradou kráčí,
právě tak zas koruna lidem krále značí.
V Čechách je to zákonem, tak se tam teď žije,
že nejlépe vzkvétá ten, kdo statečně pije.

3 (26) Hřeší těžce horničtí mistři, správci dolů,
míchají-li podřadný kov a stříbro spolu.
To by na tom byli líp, kdyby třeba tkali,
nebo nad svou hříšností dnem a nocí lkali.

4 (27) Ale hřeší ještě víc ti, kdo k vínu mísí
vodu (neboť jenom kněz dělat to tak musí,
jak mu přikazuje řád, jehož si má vážit,
nechce-li být odsouzen a v pekle se smažit).

5 (28) Když tak ve svých „Přísluvích“ Alan o tom píše
(autor někdy snadný je, jindy samá skrýše),
radí kněžím střízlivost, aby se jim ruce
netřásly jak stařeně, když pijí moc prudce.

6 (29) Mluví také o tom, že Thetis, vodní víla,
s Bakchem, bohem velikým, prý se zasnoubila.
Stejně jak Ptolemaios, též kněz Bartoloměj
měl by na ten pokyn dbát a vždy zůstat u něj.

7 (30) Je tu ještě jiný pán, jmenovat jej nechci,
ten se zlobí, jenom když slyší o té věci:
než pít víno smíšené, spíš chce ženu líbat,
nebo třeba na kůru i při pohřbu zpívat.

8 (31) Ten, že má jen pramálo peněz v peněžence,
do zástavy kozla dá, za rohy jej vleče.

Ráno je jak advokát, jeho řeč je skvělá,
večer už jen blekotá, filozofa dělá.

9 (32) Jiní zase uvykli ve dne spát, a bdění
v noci pití věnovat až do kuropění.
Ten zas, když doň Bakchova vinná milost vstoupí,
služebnictvu nadává, zuří, všechny tupí.

10 (33) Ten, ač vlastně nezná nic, moudré rady dává,
všechnen rozum nakoupil, zákony a práva.
Pěkně zdravě vypadá, člověk je to šťastný,
když pije, jak pečíinka růžovoučký, mastný.

11(34) Ten zas v době hodinek měl se modlit znova,
jazykem však nevládl, nebyl schopen slova,
zřejmě jeho vědomí otupené bylo,
protože se k Bakchově škole přihlásilo.

12 (35) Není divu, že všem těm Bakchus sám je vládce,
usadil se v pevnosti jejich hlav i srdce.
Když na toho mládence jeho síla sedne,
„křikání a volání“ mohutné se zvedne.

13 (36) Já však myslím na Pána, jemu díky vzdávám,
a když pijí ostatní, své hříchy vyznávám.
Plný pohár, víno v něm, nebudí mou žádost,
číši nechci vidět víc, nemám z ní už radost.

EX FIDELI VETERUM SCRIPTURA

The treatise includes the text of two Latin goliardic poems of Czech provenience, whose critical edition was published by the authoress elsewhere. Up until now, the two poems, with the incipits *Ex fidei veterum* (Walther Initia 5984) and *Primus vini dicitur*, were considered to be one. The authoress classifies the first of them as a satirical moral poem, the second one as a drinking song. Besides the Latin text, there is also a Czech translation given.

